

Уткіна М. С.,

кандидат юридичних наук, доцент, старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумського державного університету,
науковий дослідник, Університет Ворика (Велика Британія)
<https://orcid.org/0000-0002-3801-3742>

ВПРОВАДЖЕННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ УКРАЇНИ¹

IMPLEMENTATION OF A RISK-BASED APPROACH IN FINANCIAL MONITORING SYSTEMS OF UKRAINE

Стаття присвячена комплексному аналізу впровадженню ризик-орієнтованого підходу в системі фінансового моніторингу України. Зокрема, автором було наголошено й виокремлено актуальність та важливість застосування цього підходу в сучасному світі, де загрози фінансової злочинності стають все більш розповсюдженими та складними. У сучасних умовах, фінансові злочини стають все більш винахідливими та складними. Традиційні методи контролю можуть стати неефективними проти нових та розрахованих на зміну загроз. Оскільки фінансові злочини постійно змінюються та стають більш складними, впровадження ризик-орієнтованого підходу є актуальним завданням для забезпечення ефективного контролю, боротьби зі злочинністю та забезпечення стабільності фінансової системи. У статті підкреслюється значення ефективності, прозорості та збалансованості в моніторингу фінансових ризиків. Ризик-орієнтований підхід є необхідним інструментом для дотримання міжнародних стандартів, зниження ризиків фінансової злочинності та підвищення безпеки фінансової системи та боротьби з фінансовою злочинністю в сучасних умовах, коли загрози стають все більш складними та розповсюдженими. У статті було визначено важливість застосування ризик-орієнтованого підходу в контексті впровадження фінансового моніторингу. Зокрема: ефективність; виявлення (ідентифікація) нових та змінених загроз; збалансованість; зменшення ризиків. Ризик-орієнтований підхід допомагає країнам впроваджувати стандарти та заходи відповідно до Міжнародних рекомендацій Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (FATF), що забезпечує гармонізацію дій. Було наголошено на тому, що застосування ризик-орієнтованого підходу передбачає: оцінку ризиків; визначення пріоритетів; ефективне використання ресурсів; оперативне запобігання проникнення можливих загроз, що можуть бути в системі.

Ключові слова: злочинні доходи, легалізація (відмивання) доходів, ризик-орієнтований підхід, фінансові злочини, фінансовий моніторинг, фінансування тероризму.

The article is devoted to a comprehensive analysis of the implementation of a risk-based approach in the financial monitoring system of Ukraine. In particular, the author emphasised and singled out the relevance and importance of applying this approach in the modern world, where the threats of financial crime are becoming more and more widespread and complex. In today's environment, financial crimes are becoming more inventive and sophisticated. Traditional monitoring and control methods may need to be more effective against new and evolving threats. As financial crimes are constantly changing and becoming more complex, introducing a risk-based approach is an urgent task to ensure effective control, fight crime and ensure the financial system's stability. The article emphasises the importance of efficiency, transparency and balance in monitoring financial risks. A risk-based approach is necessary for complying with international standards, reducing the risks of financial crime and increasing the security of the financial system and combating financial crime in modern conditions when threats are becoming more and more complex and widespread. The article determined the importance of applying a risk-based approach in the context of financial monitoring. In particular: efficiency; detection (identification) of new and changed threats; balance; risk reduction. A risk-based approach helps countries implement standards and measures following the Financial Action Task Force (FATF) recommendations, which ensures harmonisation of actions. It was emphasised that the application of a risk-based approach involves: risk assessment; determination of priorities; efficient use of resources; operational prevention of penetration of possible threats that may be in the system.

Key words: criminal proceeds, legalisation (laundering) of income, risk-based approach, financial crimes, financial monitoring, financing of terrorism.

¹ Робота виконана за підтримки Британської Академії, за фінансування за схемою RaR/100538

Постановка проблеми. Перед нашою державою стоять надзвичайно важливі завдання як перед країною-кандидаткою на членство в Європейський Союз. В контексті євроінтеграційних й глобалізаційних процесів, а також початку повномасштабного вторгнення російської федерації, а як наслідок – введення воєнного стану, легалізація так званих «злочинних» доходів дестабілізує не лише фінансово-економічну, але й правову системи, а також певною мірою і національну безпеку в цілому. Слід наголосити на тому, що система фінансового моніторингу в Україні зазнала реформаційних процесів, зумовлених необхідністю приведення чинного законодавства у відповідність до міжнародних й європейських стандартів, Рекомендацій Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (FATF). Для ефективного реагування на ризики легалізації злочинних доходів та фінансування тероризму, важливо використовувати науково-обґрунтований процес прийняття рішень, що ґрунтується на ризик-орієнтованому підході.

Мета статті – проаналізувати та дослідити правову природу, сутність й значення використання ризик-орієнтованого підходу у вітчизняній системі фінансового моніторингу в умовах й реаліях сьогодення.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням процесів й подій, які мають місце сьогодні, фінансову систему необхідно розглядати як доволі складну й комплексну систему й середовище, в якому відбувається широкий спектр операцій, пов'язаних із фінансами. Констатуємо, що зростаюча кількість загроз легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та інших фінансових злочинів вимагають від держави ефективних заходів для їх запобігання та виявлення. У цьому контексті впровадження ризик-орієнтованого підходу в системі фінансового моніторингу має велике значення. Його слід визначати як стратегію, що базується на визначенні, оцінці та управлінні ризиками, пов'язаними з фінансовими операціями. Цей підхід дозволяє зосередитися на тих суб'єктах господарювання та операціях, які мають найбільший потенціал для здійснення фінансових злочинів. Ризик-орієнтований підхід передбачає збір та аналіз інформації про клієнтів, їхні бізнес-операції та пов'язані ризики.

У чинному вітчизняному законодавстві закріплено визначення дефініції «ризик-орієнтований підхід» у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Зокрема, законодавець трактував дану дефініцію наступним чином: ризик-орієнтований підхід – це визначення (виявлення), оцінка (переоцінка) та розуміння ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також вжиття відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня [1]. На нашу думку, дане визначення чітко виокремлює одну із ключових рис, аспектів ризик-орієнтованого підходу – збір та аналіз інформації про клієнтів, їхні бізнес-операції та пов'язані ризики. Зокрема, це може включати: перевірку клієнтів шляхом визначення наявності даних щодо них у базах даних про суб'єктів господарювання; аналізування фінансової звітності клієнтів; перевірка власників та уповноважених осіб компаній, із якими мають місце операції; аналіз операційних характеристик клієнта та його бізнесу; пошук і збір інформації з різних джерел про суб'єкт господарювання та його діяльність. Використовуючи згадану вище зібрану інформацію, фінансові інституції та контролюючі органи державної влади можуть здійснювати оцінку ризиків, пов'язаних з конкретним клієнтом або конкретною операцією. У випадку виявлення підозрілих або незвичайних операцій можуть застосовуватися додаткові заходи перевірки, такі як більш детальний аналіз та перевірка джерел походження коштів, щоб забезпечити відповідність з законодавством та запобігти потенційним фінансовим злочинам.

На нашу думку, цілком вдалою є позиція В. Сосненка щодо того, що у вузькому значенні (для суб'єкта первинного фінансового моніторингу) ризик-орієнтований підхід є базовим принципом побудови внутрішньої системи фінансового моніторингу, який полягає у визначенні, оцінці та розумінні ризиків легалізації коштів, вжитті заходів щодо управління ризиками, що мінімізують відповідні ризики [4].

Ми цілком погоджуємось із В. Гвоздієм, що впровадження ризик-орієнтованого підходу в системі фінансового моніторингу України є важливим кроком у забезпеченні ефективності та ефективності боротьби зі злочинами, пов'язаними легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та іншими злочинами, пов'язаними із фінансами, фінансовою сферою. Даний підхід дозволяє ідентифікувати та приділяти пріоритетну увагу тим суб'єктам господарювання та операціям, які мають високий ризик здійснення фінансових злочинів [2].

Констатуємо, що впровадження ризик-орієнтованого підходу в контексті провадження фінансового моніторингу в Україні передбачає перехід від так званих традиційних, універсальних методів моніторингу й контролю до більш ефективної, зосередженої на ідентифікації ризиків і пріоритетах підходу. Таким чином, вважаємо, що основною метою певним чином головним завданням застосування такого підходу є забезпечення високої ефективності виявлення та запобігання злочинам, пов'язаним із фінансами й фінансовою сферою в цілому (легалізація (відмивання) доходів злочинного походження, фінансування тероризму, зловживання ринковою домінантністю і інші). Це зумовлено тим, що впровадження фінансового моніторингу дозволяє ефективно спрямовувати обмежені ресурси та увагу на найбільш вразливі сфери.

В цілому, ризики слід розглядати як певного роду небезпеку або загрозу, що можуть бути використані задля легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення під час надання послуг певними суб'єктами й інституціями відповідно до характеру їх діяльності. Можливо виокремити наступні визначені критерії ризику як: ризики, пов'язані з клієнтами (ймовірність того, що активи клієнта були отримані незаконним шляхом), з географічним розташуванням їх реєстрації (чи діяльність провадиться у місцях підвищеного ризику) та способами надання (або отримання) послуг (частота, об'єми та учасники операції). Слід наголосити на тому, що відповідно до чинного законодавства, суб'єкти первинного фінан-

сового моніторингу повинні застосовувати ризик-орієнтований підхід в контексті провадження своєї діяльності. Ризик-орієнтований підхід є критично важливою складовою для успішного виконання оновлених Міжнародних рекомендацій Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (FATF), що повною мірою були враховані при розробці зазначеного нами законодавчого акту.

Таким чином, слід зазначити, що основний принцип ризик-орієнтованого підходу полягає у тому, що коли існує високий ризик так званих фінансових злочинів або невідповідності законодавству, слід застосовувати посилені заходи контролю та мінімізації ризиків. Чим вищий ризик, тим більш високі вимоги та надійні методи повинні бути використані для забезпечення відповідності з правилами та нормами. Ризик-орієнтований підхід дозволяє ефективно реагувати на зміни у загрозах та адаптувати контрольні механізми залежно від рівня ризику, що забезпечує більш ефективне функціонування системи фінансового моніторингу та дотримання вимог міжнародних стандартів.

Як уже було зазначено нами вище, нашою державою враховані Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (FATF). Зокрема, «фінансові установи та визначені нефінансові установи повинні також визначати, оцінювати та вживати ефективних заходів щодо зниження ризиків, пов'язаних з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму» [3]. В. Сосенко [4] зазначає, що ризик-орієнтований підхід в цілому можна умовно охарактеризувати як дворівневий. По-перше, він має застосовуватись на першому або ж національному (вітчизняному) рівні. По-друге, ризик-орієнтований підхід повинен застосовуватись безпосередньо фінансовими установами й інституціями й визначеними нефінансовими установами й професіями – це так званий другий рівень. Відповідно до Міжнародних стандартів, перший або ж національний рівень за своїм змістом виходить від держави, в особі суб'єктів державного фінансового моніторингу та спеціально уповноваженого органу – Державної служби фінансового моніторингу (в Україні), та повинен включати застосування консолідованого групового нагляду для цілей протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом та

протидії фінансуванню тероризму [3]. На нашу думку, національний рівень ризик-орієнтованого підходу відображається в тому, як кожна конкретна країна впроваджує та реалізовує ризик-орієнтовані підходи до моніторингу фінансових ризиків і боротьби зі злочинністю у фінансовій сфері на своїй території.

Окремо звертає на себе увагу необхідність, щоб при застосуванні ризик-орієнтованого підходу до нагляду компетентні органи [4]:

- мали чітке розуміння ризиків. Компетентні органи повинні міцно розуміти ризики відмивання грошей та фінансування тероризму, що притаманні їх державі-члену;

- мали доступ до інформації. Компетентним органам слід мати доступ до інформації на національному та міжнародному рівнях, яка стосується конкретних ризиків, пов'язаних з клієнтами, продуктами та послугами зобов'язаних суб'єктів, як на місці, так і на віддаленому доступі;

- нагляд на основі профілю ризику. Нагляд на місці та віддалений нагляд повинні ґрунтуватися на періодичності та обсягу, визначених на основі профілю ризику зобов'язаних суб'єктів і ризиків відмивання грошей та фінансування тероризму, що існують у відповідній державі-члені.

Ці вимоги спрямовані на забезпечення ефективного моніторингу та контролю з урахуванням конкретних ризиків, що виникають у фінансовій системі держави-члена.

На нашу думку, також актуалізується питання щодо виокремлення основних принципів ризик-орієнтованого підходу в контексті провадження фінансового моніторингу. Зокрема, він базується на декількох ключових принципах:

- ідентифікація ризику. Цей принцип передбачає збір та аналіз інформації про клієнтів, їхні бізнес-операції та пов'язані ризики. Це може включати перевірку клієнтів на наявність відомостей про них у базах даних про суб'єктів господарювання, вивчення їхніх фінансових звітів, перевірку власників та уповноважених осіб компаній, аналіз операційних характеристик та інші джерела інформації;

- оцінка ризику. На основі зібраної інформації фінансові інститути та органи державного фінансового моніторингу встановлюють рівень ризику, пов'язаний з конкретним клієнтом або операцією. Це дозволяє визначити пріоритетність заходів з контролю та моніторингу;

- моніторинг. Ризик-орієнтований підхід передбачає застосування додаткових заходів перевірки при виявленні підозрілих або незвичайних операцій. Це може включати глибший аналіз та перевірку джерел походження коштів, вивчення зв'язків та транзакційного поведінки клієнта;

- використання технологій. Для впровадження ризик-орієнтованого підходу можуть використовуватися різноманітні технології та інструменти, такі як аналітичні програми, штучний інтелект, машинне навчання та інші, щоб забезпечити більш точну та швидку аналітику;

- співпраця. Важливим елементом ризик-орієнтованого підходу є співпраця між фінансовими інституціями, органами державного фінансового моніторингу та правоохоронними органами для обміну інформацією та координації дій у виявленні та припиненні фінансових злочинів.

- звітність. Ризик-орієнтований підхід передбачає систему звітності щодо проведених заходів моніторингу, контролю та результатів оцінки ризиків. Це допомагає забезпечити прозорість та відповідність системи фінансового моніторингу.

Впровадження ризик-орієнтованого підходу в системі фінансового моніторингу є надзвичайно актуальним і важливим в контексті реалій сьогодення.

По-перше, завдяки своїй ефективності: він дозволяє зосередити увагу на найбільш вразливих областях та клієнтах, що дозволяє зробити моніторинг більш ефективним. Це забезпечує кращий виявлення потенційних фінансових злочинів та легалізацію доходів злочинного походження. По-друге, ризик-орієнтований підхід допомагає виявити недостатність контрольних механізмів та ідентифікувати нові та змінені загрози. Він підкреслює значення прозорості в діях клієнтів та діяльності компаній. По-третє, в контексті збалансованості. Дану перевагу слід розглядати щодо можливості розподілу обмежених ресурсів за допомогою впровадження ризик-орієнтованого підходу на більш дієвий там, де це є необхідним, що робить його більш збалансованим. По-четверте, це зменшення ризиків. Ризик-орієнтований підхід дозволяє активно реагувати на ризикові ситуації та зменшувати загрози шляхом посилення заходів моніторингу, контролю та нагляду.

Висновки та перспективи. З урахуванням зазначеного вище, наголошуємо на тому,

що застосування ризик-орієнтованого підходу передбачає: оцінку ризиків; визначення пріоритетів; ефективне використання ресурсів; оперативне запобігання проникнення можливих загроз, що можуть бути в системі. Впровадження ризик-орієнтованого підходу в системі фінансового моніторингу має велике значення. Його слід визначати як стратегію, що базується

на визначенні, оцінці та управлінні ризиками, пов'язаними з фінансовими операціями. Цей підхід дозволяє зосередитися на тих суб'єктах господарювання та операціях, які мають найбільший потенціал для здійснення фінансових злочинів. Ризик-орієнтований підхід передбачає збір та аналіз інформації про клієнтів, їхні бізнес-операції та пов'язані ризики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06 грудня 2019 р. № 361-IX. Відомості Верховної Ради України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
2. Гвоздй В. Що таке ризико-орієнтований підхід при здійсненні адвокатської діяльності. <https://unba.org.ua/publications/print/5480-sho-take-riziko-orientovaniy-pidhid-pri-zdijsnenni-advokats-koi-diyalnosti.html#:~:text=Згідно%20з%20визначенням%20наведеним%20у,вжиття%20відповідних%20заходів%20щодо%20управління>
3. Міжнародні стандарти боротьби з відмивання коштів, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення: рекомендації FATF. 2018. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2018/20181017/BOOK.pdf
4. Сосенко В. М. Ризик-орієнтований підхід як принцип права. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 186–194.